

Národní památník II. světové války, Hrabyně

průvodce

SLEZSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Areál s památníkem

Symbolický hřbitov

Národní památník II. světové války

Národní památník II. světové války v obci Hrabyně je jedním z šesti expozičních areálů Slezského zemského muzea. Nachází se v bezprostřední blízkosti míst, na kterých probíhaly jedny z nejtvrdějších bojů konce války na území dnešní České republiky. Hlavním úkolem pracoviště je prezentace dějin období 2. světové války, akvizice sbírkových předmětů, které se k němu tematicky váží, dále shromažďování údajů o příslušnících československého domácího i zahraničního odboje i o obětech perzekucí nacistického režimu. Zaměřuje se také na výzkum a dokumentaci válečného období.

Základní kámen ke stavbě budovy památníku byl položen v dubnu roku 1970, se stavbou se podle plánů architektů Stavoprojektu Ostrava započalo v roce 1976 a o čtyři roky později, dne 29. dubna 1980, byla slavnostně otevřena, tehdy pod názvem Památník ostravské operace.

Součástí Slezského zemského muzea je od roku 1992, v roce 2000 byl vládou prohlášen národním památníkem 2. světové války na území České republiky. Součástí areálu je symbolický hřbitov s více než 13 000 jmény příslušníků Rudé armády a obyvatel Slezska a severní Moravy, kteří padli na všech frontách 2. světové války nebo byli umučeni v koncentračních táborech. Také z tohoto důvodu je památník důležitým místem vzpomínkových a slavnostních akcí.

Expozice Doba zmaru a naděje

V hlavním objektu památníku mohou návštěvníci zhlédnout expozici *Doba zmaru a naděje*, která připomíná události 2. světové války jak z hlediska vojenského, tak politického, neopomíjí však ani život civilního obyvatelstva, kulturu či hospodářství. Přibližuje účast československých vojáků v bojích na všech frontách 2. světové války, stejně jako účast civilního obyvatelstva v domácím odboji.

Expozice je pojata jako dynamická, neustále se proměňující, což v praxi znamená, že je každý rok ob-

měňována a doplňována v návaznosti na zvolené téma výstavní sezony. Cílem je umožnit návštěvníkovi prožitek postavený na autentických předmětech, z nichž řadu věnovali muzeu pamětníci a příímí účastníci bojů.

V infokioscích a na dotykových obrazovkách si zájemci mohou vyhledat dobové dokumenty, fotografie a texty. Nechybí zde ani historická filmová koláž režiséra Evalda Schorma, která byla vytvořena pro původní expozici památníku.

Pohled do expozice

Pamětní síň

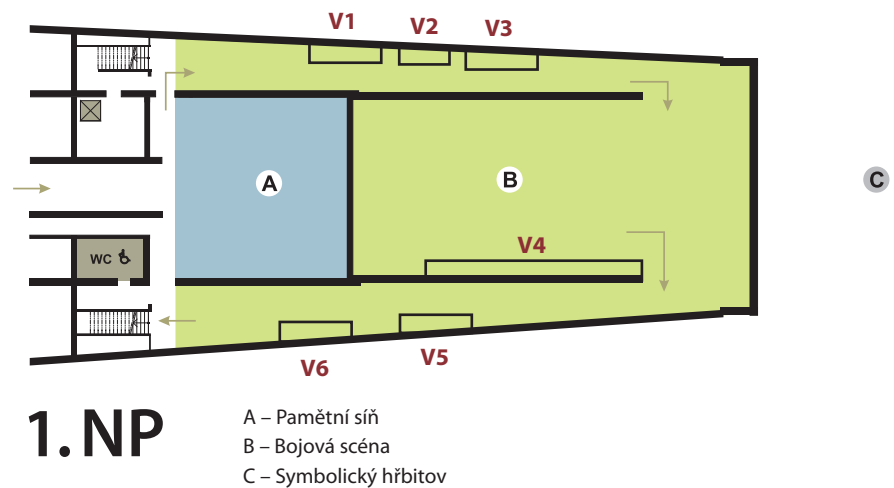
Pamětní síň s reliéfem a se sarkofágem

V centrálně umístěné Pamětní síni jsou autentickými předměty symbolicky připomenuty všechny složky odboje, které se účastnily boje za svobodu Československa. Ústředním objektem Pamětní síně je sarkofág s prstí* z 26 míst, na nichž bojovali a umírali českoslovenští občané v letech 1939–1945.

Reliéf na čelní stěně nazvaný *Vám poděkování a lásku* vytvořil akademický sochař Stanislav Hanzík v roce 1979.

Pro svůj symbolický charakter je Pamětní síň místem pietních akcí, které připomínají důležité události 2. světové války.

* zemina, hlína; termín se používá zejména v souvislosti s pohřbíváním

Stavba pohraničního opevnění, mnichovská dohoda a okupace ČSR

Krátce poté, co se v roce 1933 dostal k moci Adolf Hitler, bylo jasné, že je jen otázkou času, kdy si Německo bude chtít podmanit Evropu. Řada zemí, mezi nimi i Československo, začala budovat systém stálého opevnění kolem svých hranic.

V Československu, které mělo s Německem velmi dlouhou státní hranici, se začalo s výstavbou pevností v roce 1936, celý systém měl být dobudován v roce 1946. Maketa bunkru LO vz. 37 připomíná, že do roku 1938 se podařilo postavit přes 10 000 malých pevnůstek (zde v měřítku 1:1), přes 200 těžkých objektů a ve fázi výstavby bylo 9 dělostřeleckých tvrzí.

Maketa opevnění umístěná v expozici, celkový záběr s rozsahem

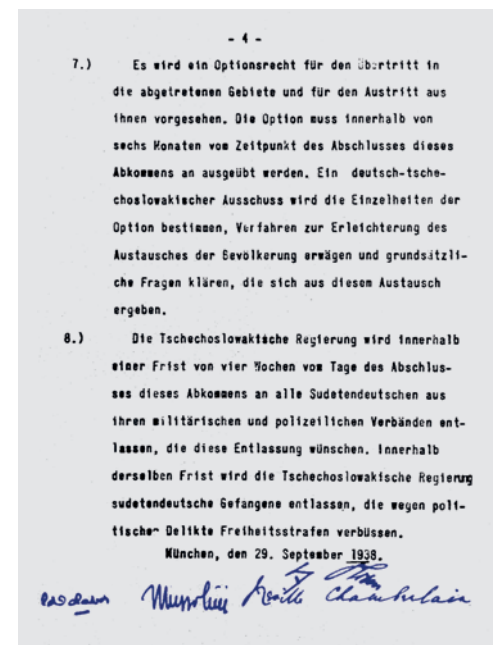
Objekty vz. 37 byly vybaveny 1 až 2 lehkými nebo těžkými kulomety, které byly umístěny ve střelnách, 1 až 2 periskopy ve stropě a granátovým skluzem pro vypouštění obranných granátů. Osádku tvořilo 5 až 7 mužů. Konstrukce objektu byla železobetonová, čelní stěna a strop měly sílu 80, případně až 120 cm (zesílená odolnost), objekty lehkého opevnění byly také kryty zemním záhozem, aby lépe odolávaly zásahům střel.

Na konci 30. let sílily u německého obyvatelstva v českém pohraničí separatistické tendence, československá vláda na ně odpověděla v květnu 1938 vyhlášením částečné mobilizace a 23. září 1938 všeobecnou mobilizací.

Ta ale nezabránila tomu, aby představitelé čtyř mocností – Německa, Itálie, Velké Británie a Francie (Adolf Hitler, Benito Mussolini, Neville Chamberlain a Édouard Daladier) – podepsali dne 30. září 1938 mnichovskou dohodu, která znamenala připojení pohraničního území o rozloze 28 643 km² se 3,5 miliony obyvatel k Německu. S územními nároky vystoupilo i Polsko, které požadovalo postoupení Těšínska, a Maďarsko, které se přihlásilo o jih Slovenska a část Podkarpatské Rusi.

Jedna z chodeb v opevnění MOS 19 Alejs lehkým kulometem vz. 26

Poslední strana mnichovské dohody s podpisy

Aktéři podpisu mnichovské dohody

Tablo příslušníků Hraničářského pluku 4

Boční střelna s kulometem

Czajankova kasárna a Hraničářský pluk 4 (vitrína 1)

Vitrína věnovaná Hraníčářskému pluku 4 a Czajankovým kasárnám

Na okraji města poblíž mostu přes řeku Ostravici, spojujícího tehdy samostatná města Frýdek a Místek, se v roce 1939 nacházela tzv. Czajankova kasárna. V té době byl v kasárnách dislokován 8. pěší pluk Slezský. Poté, co Slovensko vyhlásilo 14. března 1939 krátce po poledni nezávislost, odjela odpoledne delegace v čele se státním prezidentem Emilem Háchou vlakem do Berlína, aby zjistila, jaké úmysly má Hitler s českou částí Česko-Slovenska. Němci tehdy chtěli obsadit české území během 15. března, ale aby se zabránilo možným akcím Polska, které si dělalo nárok na zbývající část Těšínského Slezska, měly být Těšínsko a přilehlá část Moravy obsazeny už večer předchozího dne. Po 17. hodině 14. března tak vstoupily na území okleštěné republiky první německé jednotky. Okupační jednotky se zastavily také před branou Czajankových kasáren. Strážný kasáren vyzval sesednuvšího německého důstojníka voláním „Stůj!“ a výstřelem do vzduchu. Německý důstojník vyzval hlídku, aby se vzdala, a tasil zbraň, což vedlo ke krátké přestřelce, ve které byl strážný zraněn a důstojník zabit. Následovala přestřelka mezi vojáky z kasáren a Němci, byla použita

Karel Pavlík.
V hodnosti kapitána
velel 14. března
1939 obraně
Czajankových
kasáren

Czajankova kasárna

i německá technika. Výsledkem bylo obsazení kasáren a odzbrojení obránců německými vojáky. Na české straně byli 2 zranění, na německé straně se neoficiální údaje různí – 6 až 18 mrtvých a desítky raněných. Krátké zprávy o bojích dorazily i k prezidentu Háchovi, který byl následně v noci z 14. na 15. března v Berlíně donucen schválit Hitlerův plán na obsazení zbytku českých zemí 15. března ráno.

Hlučinské kasárny v době plukovních oslav v roce 1938

Hraničářský pluk 4 byl prvním hraničářským plukem určeným pro boj v opevnění. Mezi pevnostními jednotkami měl výlučné postavení. Jeho úkolem bylo bránit pevnostní linii, která byla v době mnichovské krize ze všech úseků těžkého opevnění nejdokončenější. Pod pluk patřilo 63 izolovaných pěchotních srubů a dělostřelecká tvrz Smolkov, nacházející se mezi Bohumínem a Jamnicí za Opavou.

Útvar měl téměř dokončenou svou organizaci a jeho jednotky se nacházely takřka na plných početních stavech. Byl to hraničářský pluk s nejdelší dobou existence. Zřízen byl jako první, a to 15. srpna 1937. Také byl jako poslední hraničářský pluk zrušen, a sice 15. prosince 1938.

Důstojnictvo u budovy H-V, r. 1938

Vznik československé vojenské jednotky v SSSR (vitrína 2)

Brána do pevnosti Saint Jean v Marseille, která patřila Cizinecké legii

Brzy po okupaci, k níž došlo ve dnech 14.–15. března 1939, začaly odcházet tisíce Čechů a Slováků za hranice protektorátu, aby se aktivně zapojily do boje za svobodu vlasti. Uprchlíci směřovali do Polska, kde byl v Krakově v květnu 1939 vytvořen tzv. československý legion. Řada jeho příslušníků odešla se souhlasem francouzské vlády do Cizinecké legie, další pak na Střední východ a do Palestiny.

Zbytek legionu zůstal na polském území. Po pádu Sovětského svazu do Polska 17. září 1939 se větší část skupiny pod vedením pplk. Ludvíka Svobody dostala do operační zóny sovětské armády, kde byli vojáci internováni v táborech. Po vypuknutí války a obsazení Polska německou armádou odcházeli uprchlíci z protektorátu tzv. jižní cestou – přes Slovensko, Maďarsko, Jugoslávii na Střední východ a do Francie.

Po napadení Sovětského svazu Německem 22. června 1941 došlo k navázání oficiálních kontaktů mezi SSSR a čs. vládou v Londýně. Podpis československo-sovětské vojenské úmluvy z 18. července 1941 umožnil zorganizovat československou jednotku na sovětském území v městě Buzuluk. Sem se začali,

po výzvě uveřejněné v sovětském rozhlasu a tisku v lednu 1942, sjíždět českoslovenští státní příslušníci z celého Sovětského svazu. Propuštění do armády byli rovněž vězni z táborů NKVD*. Dne 15. července 1942 byl oficiálně vytvořen 1. československý samostatný polní prapor v SSSR.

Předměty ve vitrině patří příslušníkům čs. vojenské jednotky, která vznikala v Sovětském svazu od roku 1941.

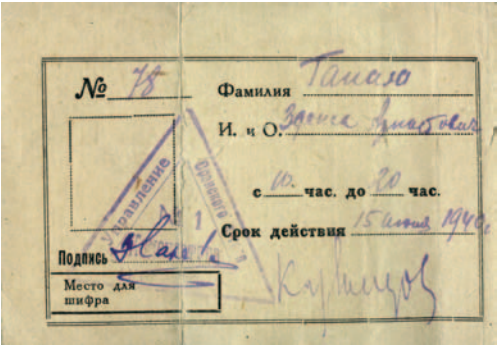
* Narodnyj komissariat vnutrennich děl – orgán, který se v SSSR zabýval vnitřní bezpečností a rozvědkou

Průkaz příslušníka čs. vojenské jednotky v SSSR s podpisem velitele L. Svobody

1. chodba

Propustka s razítkem internačního tábora čs. vojáků v Orankách (SSSR)

Vízum – povolení průjezdu, vydané čs. konzulátem v Krakově v roce 1939

Internační tábor čs. vojáků v Suzdale (SSSR)

Ludvík Svoboda, velitel čs. vojenské jednotky v SSSR

Od Sokolova po Duklu (kostelík v Sokolovu)

Kostelík v Sokolovu, který sloužil jako velitelské stanoviště československé jednotky

Centrem československé obrany v bojích s německými jednotkami, jež se snažily probít do města Charkova, byl kostelík v Sokolovu.

Dne 27. ledna 1943 převzal čs. polní prapor bojovou zástavu a nastoupil k odjezdu na frontu. 1. března 1943 dorazili vojáci do Charkova, aby téměř ihned nastoupili do určeného úseku obrany na řece Mža a zabránili nepříteli v postupu k Charkovu. Proto se 4. března přesunula rota npor. Otakara Jaroše do Sokolova, aby začala budovat obranu. O čtyři dny později začal německý útok na Sokolovo. V těžkém boji padla stovka československých vojáků, 56 bylo raněno a 20 vojáků padlo do německého zajetí, které nepřežil ani jediný. 350 československých vojáků tehdy bojovalo proti přesile asi 2 500 Němců.

Npor. Otakar Jaroš, který velel ze sokolovského kostela, v boji rovněž padl. Jako prvnímu cizinci mu byl udělen titul Hrdina SSSR. Prapor se pak přesunul do města Novochoopersk, kde byl přeorganizován na 1. československou samostatnou brigádu v SSSR, která byla nasazena do první linie bojů o Kyjev v listopadu 1943.

Do března 1944 brigáda prošla boji u Rudy, Bílé Cerkve a Žaškova. Po přesunu do Rovna, kde proběhl nábor, se k čs. brigádě přihlásilo zhruba 12 000 zde žijících Čechů z Volyně a Podkarpatské Rusi. V dubnu 1944 byla jednotka přeorganizována na 1. čs. armádní sbor v SSSR, který se účastnil spolu s 38. armádou a 1. gardovou sovětskou armádou karpatsko-dukelské operace.

Aranžovaná scéna – kostelík

Československá jednotka před odjezdem na frontu v lednu 1943

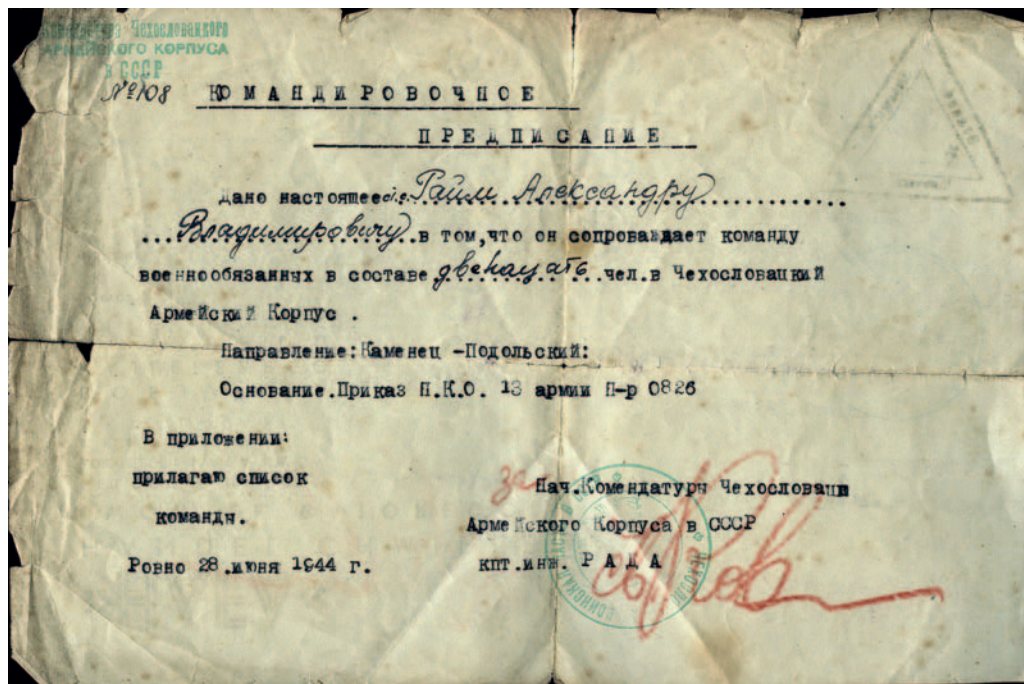

Npor. Otakar Jaroš, Hrdina SSSR

Marie Lastovecká, příslušnice čs. vojenské jednotky, která bojovala u Sokolova jako ostřelovačka

Karpatsko-dukelská operace (vitrína 3)

Potvrzení v azbuce, že A. Rajm vede k čs. jednotce 12 vojáků

Karpatsko-dukelská operace, již se československé jednotky účastnily spolu s 38. armádou a 1. gardovou sovětskou armádou v září a říjnu 1944, měla během čtyř dnů pomoci Slovenskému národnímu povstání. V prvních dnech bojů však sbor zaznamenal velké ztráty, proto následně maršál Ivan Stěpanovič Koněv odvolal 10. září jeho velitele, gen. Jana Kratochvíla, a na jeho místo jmenoval gen. Ludvíka Svobodu. Tím Koněv jako velitel frontu překročil své pravomoce, protože výměna velitelů československých jednotek byla v kompetenci Ministerstva národní obrany. Důvodem odvolání ale nebyly ani tak ztráty na životech, jako spíše fakt, že generál Kratochvíl, který přišel v roce 1943 z Velké Británie, nevyhovoval pro svou loajalitu exilové vládě ani sovětským vojenským činitelům, ani československým komunistům, a to již od svého jmenování velitelem 1. čs. armádního sboru (18. května 1944).

V nesmírně těžkých, dva měsíce trvajících bojích způsobili českoslovenští a sovětské vojáci německé armádě obrovské ztráty na životech a technice. Obranu ovšem prolomili za cenu vlastních vysokých ztrát – padlo přes 19 000 sovětských vojáků, 1 800 příslušníků 1. čs. armádního sboru, 4 500 Čechoslováků bylo raněno. Dne 6. října 1944 se čs. jednotky probily na území vlasti a zahájily její osvobozování.

Fotografie a předměty v této vitríně připomínají účast čs. vojáků právě v karpatsko-dukelské operaci.

Vitrína 3

Příslušnice čs. vojenské jednotky – zdravotnice

Tankista Rudolf Jasiok, který padl 30. září 1944 na Dukle

Čestná salva po bojích na Dukle, říjen 1944

Ostravská operace (bojová scéna – domek)

Pohled na bojovou scénu v expozici

Dům v bojové scéně je postaven podle dobových fotografií a je vybaven autentickým nábytkem, většinou z Hrabyně, například sklo ve dveřích příborníku bylo prostřeleno sovětskými vojáky během bojů v centru obce.

Boje, které měly osvobodit severní Moravu a Slezsko, začaly na území Polska 10. března 1945. Sovětská vojska 4. ukrajinského frontu v síle 265 000 mužů měla proti sobě německou armádní skupinu Heinrici pod velením gen. Walthera Nehringa v síle asi 155 000 mužů.

O pět týdnů později boje probíhaly již na československém území a bojovalo se o každou obec. Zvlášť těžké boje se vedly o Hrabyni (osvobozena byla po týdenních bojích dne 27. dubna), která byla svou polohou na vyvýšeném kopci důležitým bodem pro přístup k Ostravě. Osvobozovacími boji byla obec z 80 % zničená a patřila k válkou nejvíce postiženým obcím v rámci celé Československé republiky.

Ostravsko-opavská operace měla pro Slezsko nedozírné následky. Desítky vesnic byly zpuštěné a vypálené, města jako Bílovec, Opava, Fulnek a Klimkovice zůstala v troskách. Slezsko potřebovalo urychleně pomoc. Vláda uvolnila peníze na obnovu hospodářství, ale na obnovu soukromého majetku se peněz nedostávalo.

Ty nabídla celorepubliková solidární akce *Budujeme Slezsko*, která byla vyhlášena 23. září 1945 na Ostré Hůrce u Opavy. Jejimi iniciátory se stali Helena Salichová a Jindřich Šajnar.

Diorama evokuje situaci v této obci poté, co ji po osvobození opustily sovětské jednotky – v obci zůstaly zničené domy, zahrady, všude stála poškozená bojová technika.

Hrabyně patřila k válkou nejvíce zničeným obcím

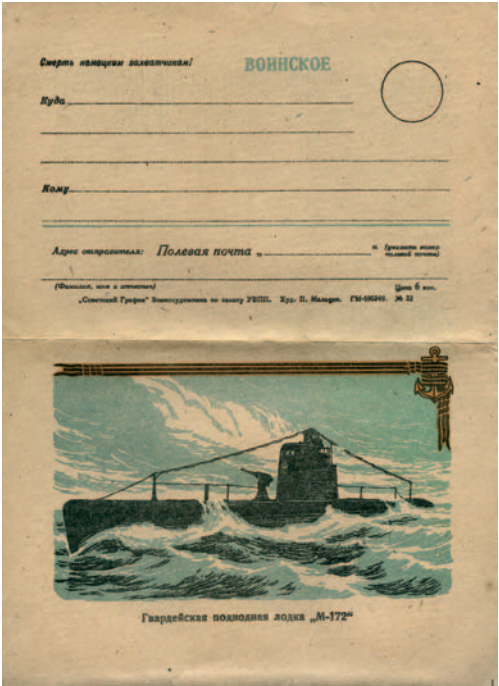
Bojová scéna

Bolatice – zničený německý stíhač tanků Jagdpanzer 38 Hetzer

Sovětské ženisté v ostravsko-opavské operaci

Předtištěná dopisnice sovětské polní pošty, kterou používali i čs. vojáci

Postup čs. a sovětských jednotek v rámci ostravsko-opavské operace z Polska a na čs. území

Účastníci ostravské operace (vitrína 4)

Pohled na vitrínu 4

Třetí a zároveň poslední fáze ostravské operace probíhala na území severní Moravy a Slezska, kdy dne 15. dubna dopoledne překročily hranice předmnichovského Československa oddíly Rudé armády a českoslovenští tankisté. Do útoku byl konkrétně zapojen 4. ukrajinský front podporovaný 1. československým armádním sborem (1. tankovou brigádou a 1. čs. smíšenou leteckou divizí).

Předměty ve vitríně prezentují výzbroj a výstroj sovětských, československých a německých vojáků, kteří bojovali v ostravské operaci. Stejně tak se k operaci váží předměty v celé bojové scéně.

Příslušníci 1. čs. smíšené letecké divize v Przemyslu, 1. únor 1945

Tank č. 051 (typ T34/85), který jako první přešel 30. dubna 1945 přes řeku Ostravici na Slezskou Ostravu

Československé tanky po přehlídce, 10. května 1945

Českoslovenští tankisté na Albertovci, kde byla oprava těžké techniky

Velitel 1. čs. samostatné tankové brigády pplk. Vladimír Janko při slavnostní přehlídce v Ostravě

Osvobození Československa (vitrína 5 a 6)

Přehlídka jednotek 1. čs. armádního sboru v Bratislavě po jejím osvobození

Boje na Slovensku a bratislavsko-brněnská operace

Cílem bratislavsko-brněnské operace byla jižní Morava, tedy osvobození Brna a další postup na Vyškov, Prostějov a Olomouc. Současně měl k Olomouci postupovat ze severního směru 4. ukrajinský front – tím měla být obklíčena německá armáda v prostoru Moravy a Slovenska. Operace byla svěřena 2. ukrajinskému frontu maršála Rodiona Malinovského a byla zahájena 25. března 1945 útokem ve směru Nové Zámky – Malacky – Brno. Sovětská armáda měla proti německé přesilu – 350 000 mužů, téměř 7 900 děl a minometů, asi 300 tanků a přes 600 letadel. S Rudou armádou postupovaly na jižní Moravu jednotky Rumunské královské armády v počtu 86 000 mužů. Německá strana disponovala silou 250 000 mužů, měla přes 2 000 děl a minometů, 120 tanků a asi 150 letadel. Nejdůležitějším bodem německé obrany byly Malé Karpaty. Bratislava byla již v prosinci 1944 prohlášena za pevnost, důležité budovy byly podminovány a napojeny na jednotný odpalovací

system – obyvatelům se ho ale podařilo poškodit a Bratislava byla 4. dubna osvobozena.

5. dubna 1945 začal boj o jižní Moravu – nejprve o Lanžhot, pak Hodonín. Dne 15. dubna byl vydán rozkaz o zrušení pevnosti Brno a německé jednotky měly zaujmout obranná postavení před městem. Od 18. dubna 1945 se nejtvrdší boje vedly o Ořechov, důležitý strategický bod před Brnem. Po týdenních bojích byl Ořechov dobyt a uvolnila se tak cesta k Brnu, které bylo osvobozeno 26. dubna 1945. Dne 18. dubna 1945 vstoupily na československé území od západu rovněž americké jednotky, a to u obce Hranice blízko Aše. Jejich postup se však 6. května zastavil na předem dohodnuté demarkační linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice, dál už jejich postup sovětské velení nepovolilo. Hlavní město Praha pak bylo 9. května osvobozeno sovětskou armádou během Pražského povstání.

Celonárodní povstání bylo připravováno domácím odbojem po dohodě s londýnskou vládou již od počátku roku 1945. K prvním nepokojům docházelo

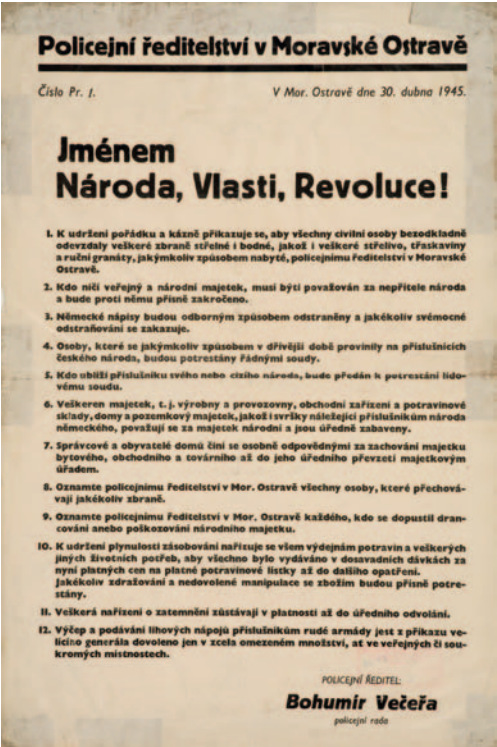
na různých místech v protektorátu již od 1. května (Přerov), ve stovkách měst a obcí vystoupili lidé proti německým okupantům, začali vyvěšovat československé vlajky a strhávat německé nápisy. Centrem povstání se 5. května stala Praha, kde Česká národní rada vyhlásila konec protektorátu a převzetí moci. Impulsem povstání se stalo volání pražského rozhlasu. Tisíce Pražanů pomáhaly stavět a bránit barikády proti německým jednotkám. Na stranu povstalců se přidala i tzv. Ruská osvobozenecká armáda generála Vlasova. Ráno 9. května vstoupily do Prahy jednotky 1. ukrajinského frontu. Střetly se zde s jednotkami SS, které odmítly opustit hlavní město, a dokončily jeho osvobození.

Vitrína 5 a 6

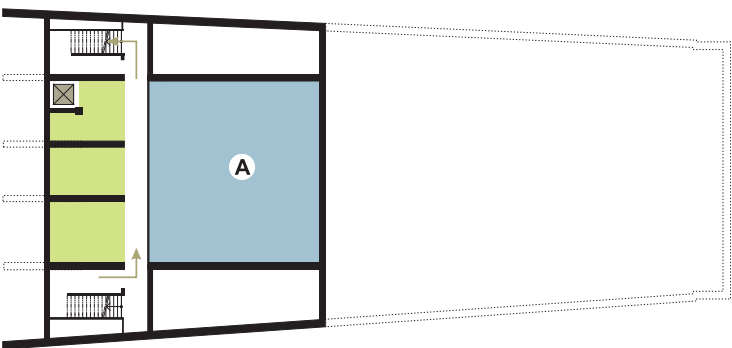
Dolní náměstí v Opavě zničené v bojích za osvobození města

Vyhláška Policejního ředitelství v Ostravě k udržení pořádku, vydaná v den osvobození města

Čestné pohřebiště padlých sovětských vojáků před Novou radnicí v Ostravě

2. NP A – Pamětní síň

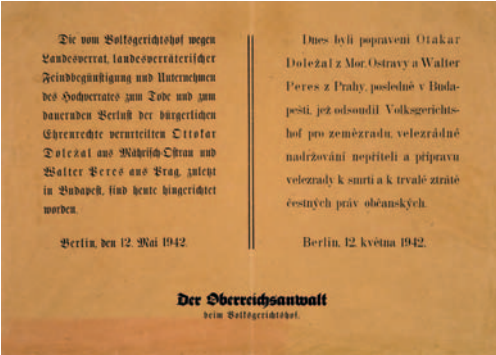
Protektorát Čechy a Morava – každodenní život

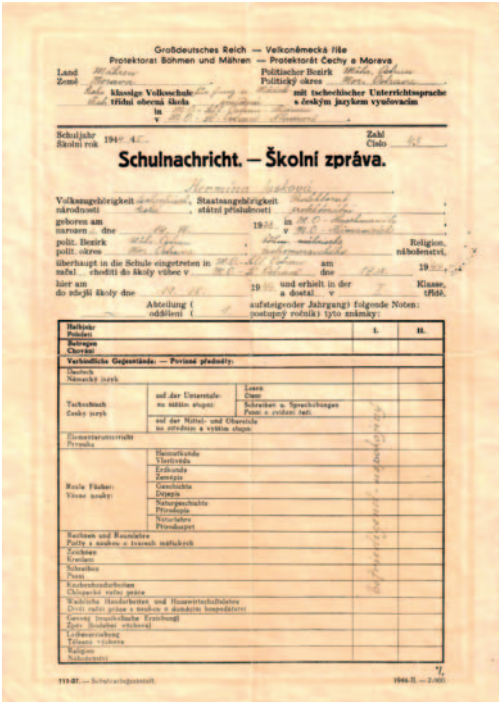
Příjezd německých jednotek do Ostravy 15. března 1939

K okupaci Československa došlo 15. března 1939, den nato byl vyhlášen protektorát Čechy a Morava. Ihned byla zavedena tzv. vnucená správa hospodářských podniků. 1. října 1939 byly zavedeny lístky na potraviny, v prosinci na oděvy a obuv. Byla zrušena armáda, politické strany, policie a četnictvo se dostaly plně do německé moci, hlavní represivní složkou se stala německá tajná státní policie (gestapo). Byly uzavřeny vysoké školy a postupně omezován počet studentů na středních školách. Od poloviny roku 1939 byli Češi v nábořech získáváni pro práci v Německu. Postupně došlo ke zřizování Úřadů práce a zavádění pracovních knížek. Od roku 1942 byli čeští občané nuceně odváděni na práci do Němec-

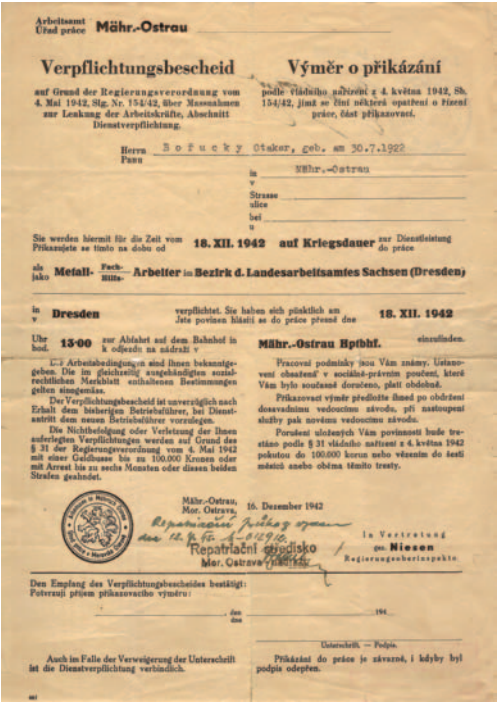
ka, kde lidé z okupovaných evropských zemí měli nahradit Němce, kteří byli povoláni na frontu. Brzy po okupaci začaly přípravy na „konečné řešení české otázky“ – plán germanizace českého území a vysídlení českého obyvatelstva na Sibiř. Podle něj mělo být 45 % obyvatelstva germanizováno, 40 % přesídleno a zbytek měl být zlikvidován. Vystavené předměty – potřeby do domácnosti, hračky, vybavení domácnosti – přibližují každodenní život v období let 1939–1945.

Vyhledka o popravách občanů protektorátu

Protektorátní vysvědčení

Výměr pro občana protektorátu na práci do Německa

Ihned po okupaci Ostravy obsadili Němci Vítkovické železářny

Perzekuce, holocaust a koncentrační tábory

Pohled do expozice

Vystavené předměty, které pocházejí z koncentračních táborů, připomínají nejtragičtější události období let 1939–1945 – perzekuci civilních obyvatel a holocaust. Holocaustem se v širším slova smyslu rozumí systematické vyvražďování etnické, náboženské nebo politické skupiny. Týkal se především Židů a dalších skupin obyvatel, označovaných za 2. světové války za rasově méněcenné: Romů, homosexuálů, odpůrců režimu apod. Po vyhlášení protektorátu se německé úřady snažily židovské obyvatelstvo donutit k vystěhování (do konce roku 1939 to bylo kolem 20 000 Židů). V rámci „konečného řešení židovské otázky“ mělo být úplně vyhlazeno židovské obyvatelstvo v celé Evropě (asi 11 milionů lidí). Od podzimu 1941 byl zahájen program jejich deportací do vyhlazovacích táborů. Židé z protektorátu byli soustřeďováni v Terezíně, odkud bylo od roku 1942 do roku 1944 odesláno do vyhlazovacích táborů téměř 90 000 lidí, nejčastěji do koncentračního tábora Auschwitz – Osvětim, kde během války přišlo o život kolem 1,5 milionu lidí.

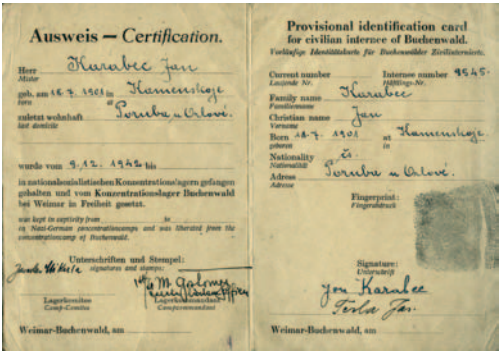

Jeden z transportů židovského obyvatelstva z protektorátu do Auschwitz

Koncentrační tábor Buchenwald měl více než 100 pobočných táborů a pracovních míst, prošlo jím 240 000 vězňů, 56 000 jich zde zemřelo. Počty obětí koncentračních táborů jsou jen rámcové, přesná čísla není možné zjistit.

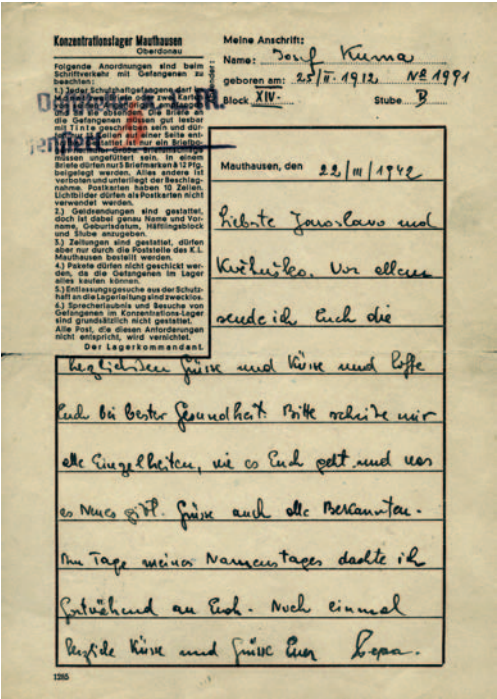
Označení vězně koncentračního tábora Auschwitz – červený trojúhelník s písmenem T

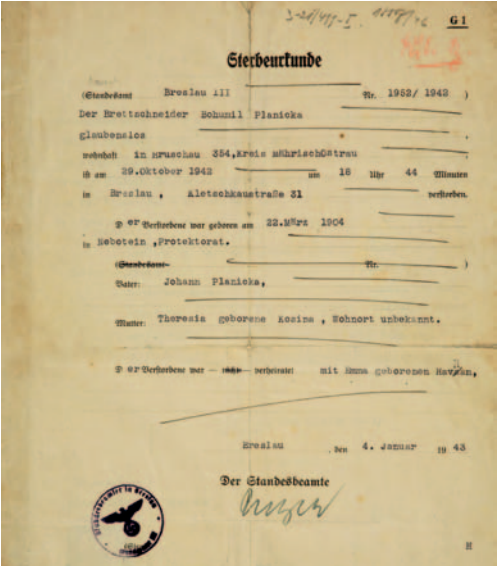
Potvrzení, že jmenovaný byl vězněm koncentračního tábora

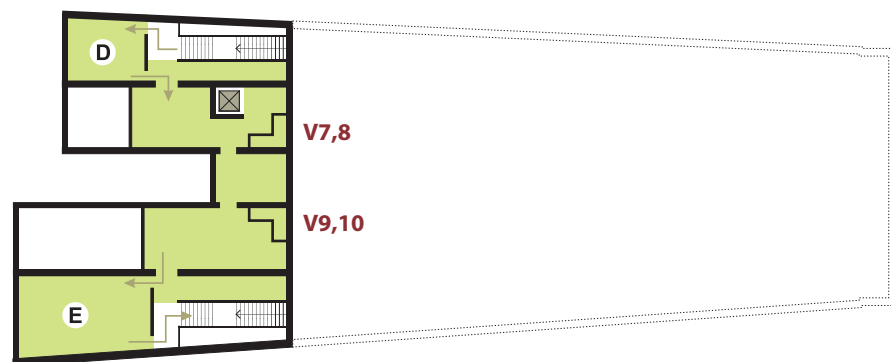
Žáci jedné z ostravských židovských škol, z nichž nikdo nepřežil válku

Dopis vězně koncentračního tábora manželce

Oznámení o úmrtí vězně rodině

3. NP

D – Mauthausen

E – Sádová předloha Sousoší umučených lidických dětí

Mauthausen

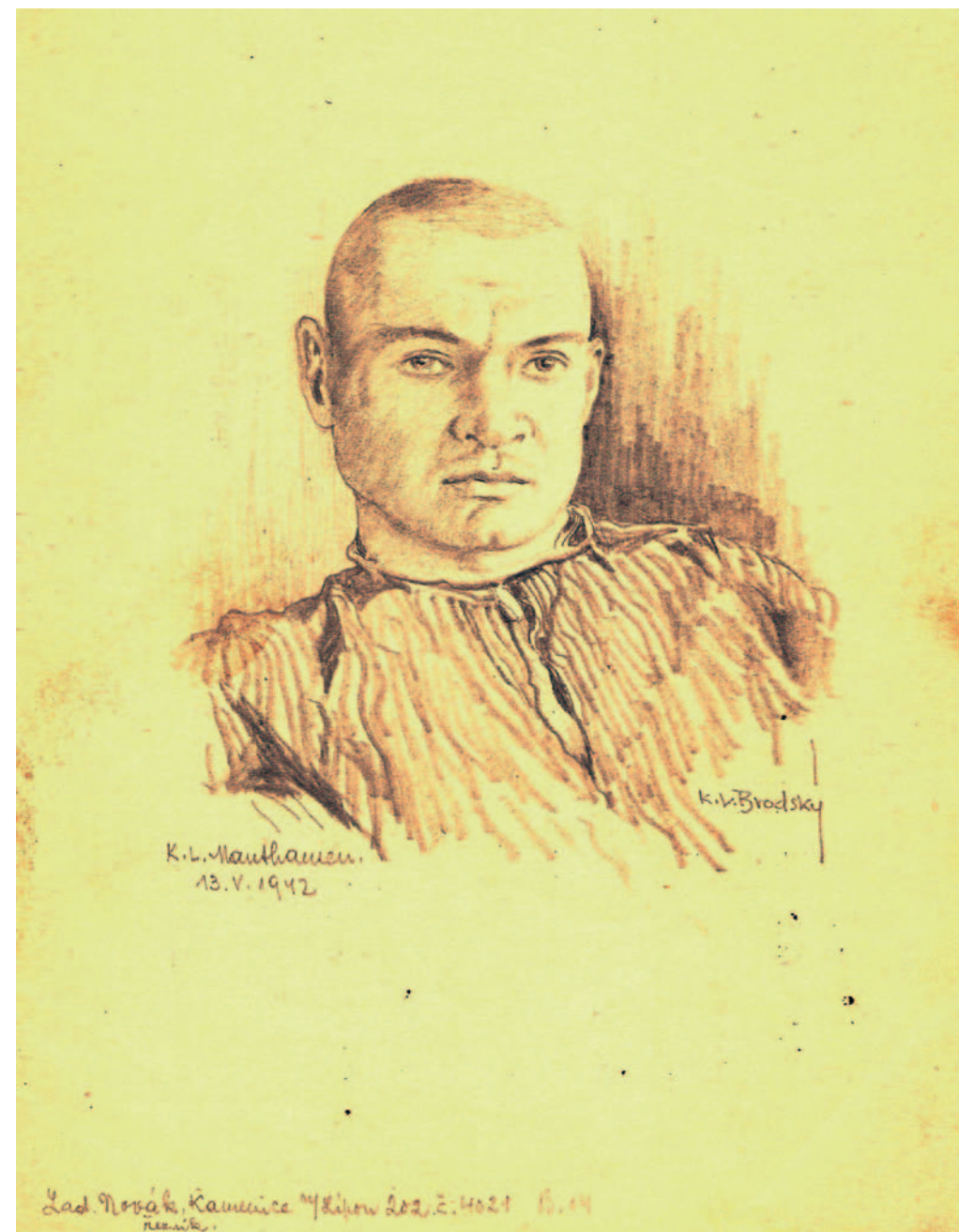

Aranžovaná scéna „schody smrti“

Koncentrační tábor Mauthausen byl založen v srpnu 1938 v Rakousku nedaleko Lince. Nebyl nikdy dokončen, přesto patřil k nejhorším koncentračním táborům vůbec. Byly zde praktikovány nejhorší způsoby mučení vězňů. Přes 120 000 lidí zde zemřelo těžkou prací, především v blízkém lomu, nebo bylo popraveno, včetně řady českých vědců, pedagogů a umělců.

Za mučicí nástroj lze považovat i tzv. schody smrti, které vedly do lomu a po nichž vězni nosili těžké kusy kamene. Mnoho jich zde zemřelo při práci, nebo bylo ubito krumpáči či shozeno dozorcí ze skály vedle schodů smrti.

Mauthausen slouží v tomto případě jako symbol všech koncentračních a vyhlazovacích táborů fungujících za 2. světové války.

Obrázek vězně koncentračního tábora Mauthausen nakreslený malířem K. Lehkým-Brodským, který byl také vězněm tohoto koncentračního tábora

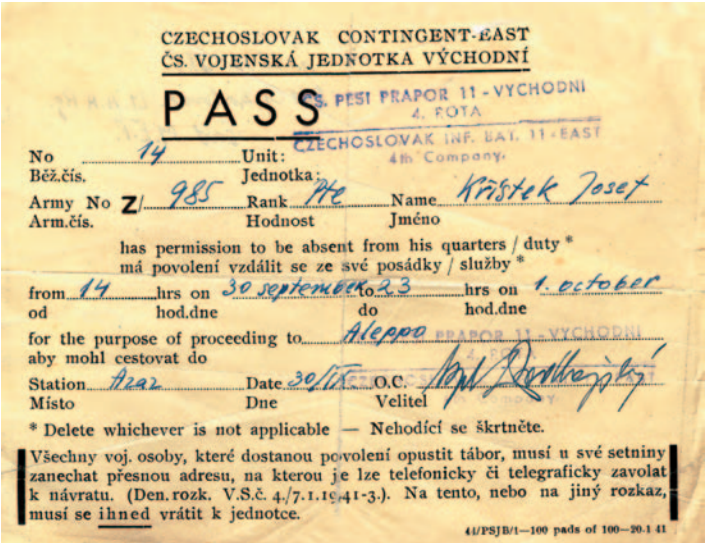
Střední východ (bunkr – Tobruk)

Aranžovaná scéna „Bunkr v poušti“

V listopadu 1940 byla na Středním východě ustavena Čs. vojenská skupina, k níž patřil čs. pěší prapor 11 – Východní, jehož velitelem se stal pplk. Karel Klapálek. V první polovině roku 1941 byl prapor nasazen do prostoru egyptského města Alexandrie a později k obraně letišť u Marsa Matrúh v Západní poušti. Pak byli Čechoslováci nasazeni v rámci operace Exporter proti francouzským vichystickým jednotkám v Sýrii. Po jejich kapitulaci se stala největší bojovou akcí Čechoslováků na Středním východě spoluúčast na obraně Tobruku ve dnech 21. října až 10. prosince 1941.

Čs. vojenské skupině byl svěřen úsek obranného perimetru v délce 5,5 kilometrů, teprve počátkem dubna 1942 byla převelena znovu do Palestiny. V přímořském táboře Bath Galim u Haify byl prapor dnem 22. května 1942 reorganizován na Čs. 200. lehký protiletadlový pluk – Východní, který se od června 1942 opět účastnil bojů kolem Tobruku, tentokrát jako součást obrany proti německé ofenzivě maršála Erwina Rommela. Bojový úkol skončil v červnu 1943, poté se prapor přesunul do Velké Británie.

Propustka příslušníka Čs. praporu 11 – Východního

Čs. vojáci v Africe, Tobruk, 1942

Československé pozemní vojsko na západní frontě (vitrína 7 a 8)

Pohled do expozice

Po vypuknutí války se začali Čechoslováci, kteří se dostali různými cestami do Francie, shromažďovat v městečku Agde. I přes chybějící výzbroj a výstroj byla k 29. září 1939 vytvořena čs. pěší jednotka, která sice v květnu 1940 dosáhla počtu 10 200 mužů, avšak stále zůstávala bez odpovídající výstroje a výzbroje a teprve počátkem června měla dokončit výcvik.

Pod vlivem vývoje na frontě však byla urychleně nasazena do bojů na řece Seině a Loire. V těchto bojích padlo nebo bylo zajato kolem 400 československých vojáků, řada jich skončila v německém zajetí a několik set zůstalo nezvěstných. Dne 20. června 1940 jejich bojová činnost na francouzské frontě v podstatě skončila.

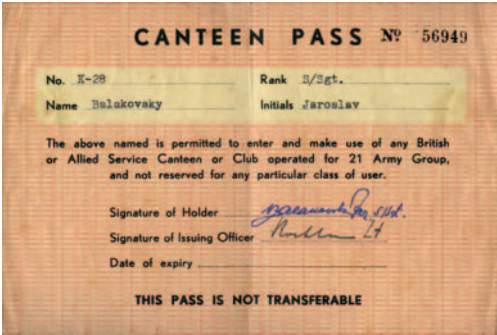
Po pádu Francie bylo 4 000 vojáků a přes 500 civilních osob evakuováno do Velké Británie, kde byla 12. srpna 1940 ustanovena 1. československá smíšená brigáda, později reorganizovaná na Československou samostatnou brigádu. Čechoslováci byli od r. 1942 pověřeni obranou jižního pobřeží britských ostrovů, po příchodu vojáků ze Středního východu byla 1. září 1943 založena Československá samostatná obrněná brigáda. Po vylodění v Normandii bylo v srpnu 1944 roz-

hodnuto, že i československá brigáda bude nasazena do bojů ve Francii, kde u přístavu Dunkerque 5. října 1944 vystřídala kanadské a britské jednotky s úkolem donutit Němce v tomto prostoru ke kapitulaci.

Předměty ve vitrinách patřily příslušníkům československých pozemních jednotek, které bojovaly na straně Spojenců ve Francii a Velké Británii.

Karel Klapálek, velitel čs. pozemních jednotek na Středním východě

Propustka do vojenské kantine

Odhalení základního kamene k založení čs. vojska ve Velké Británii v roce 1940

Evakuace čs. vojáků z Francie, červen 1940

Identifikační průkaz příslušníka čs. jednotky ve Francii

Plakát Czechoslovakia fights for Victory!

Odboj za protektorátu (spojovací krček)

Partyzán s vysílacím klíčem

Nejvýznamnějšími organizacemi, které se po vzniku protektorátu podílely na domácím odboji, byly Obrana národa, složená z bývalých důstojníků a vojáků československé armády, Politické ústředí a Petiční výbor Věrní zůstaneme. Na jaře 1940 byly tyto organizace sloučeny v Ústřední vedení odboje domácího.

Od roku 1941 začala být na území protektorátu organizována zpravodajská činnost ze zahraničí. Bylo uskutečněno několik výsadek ze SSSR, ty však byly zlikvidovány gestapem. Další výsadky organizovala centrála v Londýně – Silver A, Silver B, Antropoid, Out Distance, Zinc, Bivouac, Steel, Intransitive a Tin. Jejich poslání se lišilo: sabotáže, zpravodajská činnost, v případě Antropoidu atentát na Heydricha. Partyzánské skupiny v protektorátu začaly vznikat v roce 1942 a operovaly zejména v horských oblastech. Po smrti Reinharda Heydricha byl následkem represí domácí odboj zcela ochromen a odbojová činnost se rozrostla

až v roce 1944, kdy začaly být znovu vysazovány paravýsadky z Anglie – Calcium, Barium, Spelter, Clay a další; navíc byly vysazovány také skupiny ze SSSR. Z domácích partyzánských skupin byly nejznámější Jan Kozina, Jan Žižka, brigáda Jana Husa.

O sjednocení domácího odboje usilovala Rada tří v čele s vojenským velitelem gen. Vojtěchem Lužou, připravující od roku 1944 partyzánský boj, který měl po přiblížení fronty přerůst v povstání. Nejdůležitějším úkolem výsadek bylo většinou navázání spojení s domácím odbojem a předávání zpráv londýnské zpravodajské centrále, dále sabotážní a partyzánská činnost.

Partyzánská činnost se rozvíjela také v horských oblastech Moravy, zejména od roku 1944, kdy sem ze Slovenska přešla 1. čs. partyzánská brigáda Jana Žižky (přesněji to bylo v září a říjnu 1944, tehdy ještě jako oddíl).

Průkaz příslušníka partyzánské brigády Jana Žižky

Skupinová fotografie paravýsadku Wolfgram s partyzánským velitelem Niščenem, 1945

Hájek v Beskydech, jedno ze stanovišť partyzánů

Velitel 1. čs. partyzánské brigády J. Žižky por. Jánko Ušiak

Partyzáni s velitelem Dajanem Bajanovičem Murzinem

Československé letecké jednotky na západní frontě (vitrína 9 a 10)

Aranžovaná scéna „Ubikace na polním letišti ve Velké Británii“

Po příjezdu z Polska byli českoslovenští letci po vyřízení nezbytných formalit odesláni k posádkám Cizinecké legie do severní Afriky. Po vstupu Francie do války 3. září 1939 byli svého závazku zproštěni, aby mohli vstoupit do československých vojenských jednotek formujících se na území Francie, působili např. na výcvikových základnách v Chartres, Toulouse, Avord, Pau a Tours. Na jaře 1940 bojovalo na francouzské frontě 30 bombardovacích letců a 110 československých stíhačů, což představovalo čtvrtinu z celkového počtu letců u francouzských stíhacích jednotek.

Po podepsání kapitulace byli českoslovenští letci evakuováni do Velké Británie, kde se součástí RAF (Royal Air Force – Královské letectvo) staly 310., 312. a 313. čs. stíhací perut' a 311. čs. bombardovací perut'. Letka čs. pilotů sloužila i u 68. noční stíhací perutě.

V květnu 1942 byl ze tří československých stíhacích perutí vytvořen vyšší svazek – stíhací wing, který se účastnil bojů v rámci invaze do Normandie, a až do konce války pak piloti čs. stíhacích perutí především doprovázeli bombardovací letouny nad okupovaná území a Německo. Do vlasti se příslušníci československých perutí vrátili v srpnu 1945.

Ubikace pilotů je postavena na základě dobových fotografií. Tyto domky stávaly na polních letištích a sloužily k odpočinku letců, jejichž jednotky v průběhu války několikrát změnily své působení a byly dislokovány na různá letiště ve Velké Británii.

Průkaz totožnosti příslušníka čs. letecké jednotky ve Francii Aloise Hlobila

Českoslovenští letci v uniformách francouzských leteckých jednotek

Záchranná vesta pilotů RAF

Astrokompas, který používali navigátoři britských bombardovacích letadel

Velitel čs. letectva ve Velké Británii AVM (Air Vice Marshal) Karel Janoušek

Návštěva prezidenta Edvarda Beneše na jedné z leteckých základen čs. letců ve Velké Británii

Sádrová předloha Sousoší lidických dětí

Sádrová předloha sousoší

Osud lidických dětí nám dodnes připomíná dílo české sochařky Marie Uchytlové. Právě tato žena vytvořila v letech 1969-1989 sádrové sousoší zavražděných lidických dětí, které zemřely v období tzv. heydrichiády v koncentračním táboře Chełmno nad Nerem.

Sádrové modely 82 umučených dětí v nadživotní velikosti se staly předlohou pro bronzové sousoší umístěné v Památníku Lidice a dlouhá léta byly součástí kaple Zvěstování Panny Marie v Mariánské Týnici. Na konci roku 2015 bylo rozhodnuto o jejich převozu do Národního památníku II. světové války v Hrabyni, kde na nich pracovali restaurátoři. Od června 2016 tvoří sádrové sousoší lidických dětí emotivní část stálé expozice památníku s názvem Doba zmaru a naděje.

Konzervace v Hrabyni

Restaurování v Hrabyni

Sousoší v Mariánské Týnici

Perzekuce v československé armádě po únoru 1948

Ihned po návratu do osvobozené vlasti se řada československých důstojníků, kteří během 2. světové války působili v západním odboji, dostala do bezprostředního zájmu Obranného zpravodajství (OBZ). To vzniklo podle rozkazu velitele 1. armádního sboru v SSSR generála Ludvíka Svobody dne 7. ledna 1945. V dubnu 1945 byla vytvořena Hlavní správa OBZ, v jejímž čele stanul kpt. Bedřich Reicin, přednostou se stal npor. JUDr. K. Vaš. OBZ bylo zcela v područí Komunistické strany Československa a NKVD (její příslušníci působili v čs. jednotkách v SSSR po celou dobu jejich činnosti). Úkolem OBZ byla vnější a vnitřní ochrana armády – vyhledávání zrádců a kolaborantů a prověřování příslušníků armády, zda nepůsobí ve prospěch cizích států.

Za tímto úkolem se rovněž skrývalo sledování důstojníků, kteří během války působili v Anglii, těch, kteří v průběhu války přešli do Sovětského svazu, nebo tam dokonce působili po celou dobu války. Takto se například do centra pozornosti OBZ dostal velitel čs. letectva ve Velké Británii gen. Karel Janoušek, velitel Čs. samostatné obrněné brigády gen. Alois Liška nebo náčelník Čs. vojenské mise v SSSR gen. Heliodor Píka. Ti všichni byli sledováni, odposloucháváni, byly proti nim shromažďovány „důkazy“ o jejich podvrtné činnosti.

I když bylo OBZ zrušeno výnosem náčelníka Hlavního štábu gen. Bohumila Bočka k 1. dubnu 1946, pokračovalo ve své činnosti nerušeně dál jako 5. oddělení Hlavního štábu a štábů jednotlivých velitelských oblastí. Pozornost 5. oddělení se nyní zaměřila mnohem komplexněji na velitelský sbor čs. armády, který tvořili z velké části důstojníci působící za války ve Velké Británii. Tito lidé začali být odstraňováni z velitelských míst již od podzimu roku 1947, kdy probíhala reorganizace armády. Komunisté se takto snažili získat kontrolu nad armádou, aby zajistili, že zůstane stranou politického boje, což se jim také podařilo.

Ihned po únorových událostech roku 1948 následovala první vlna propouštění v armádních řadách, která se dotkla stovek vojáků. Další etapa následovala v letech 1949 a 1950. Vojáci dostávali výpovědi ze služebních bytů, byli vyhazováni z práce s tím, že nadále směli pracovat jen v dělnických profesích. Důstojníci, kteří sloužili v armádě v důležitých funkcích, byli zatýkáni a odsuzováni ve vykonstruovaných procesech k vysokým trestům odnětí svobody, nebo dokonce k trestům smrti (Heliodor Píka). Další byli internováni v táborech nucených prací, vystavováni brutálním vyšetřovacím praktikám a mučení. Takto zemřel 19. května 1949 – na následky nelidského

mučení – v pankrácké věznici vojenský atašé londýnské exilové vlády v Kanadě generál Karel Lukas. Nejtvrdší vlna perzekucí probíhala v letech 1949–1956 a dotkla se tisíců československých vojáků, kteří za 2. světové války odešli bojovat za svobodu své vlasti.

Na počátku 60. let došlo ke zmírnění situace, v roce 1960 byla řada vězňů vojáků propuštěna v rámci prezidentské amnestie. V 60. letech byla řada vojáků rehabilitována, plné rehabilitace se však většina z nich dočkala až po roce 1989.

Generál Heliodor Píka, který se stal obětí justiční vraždy

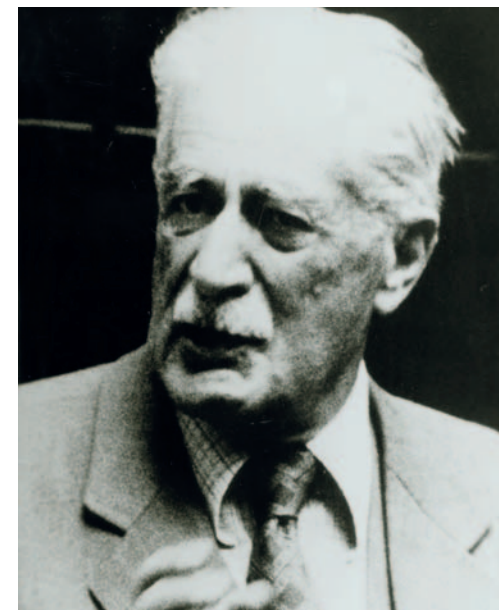
Generál Karel Lukas, přítel Heliodora Píky, který zemřel na následky brutálního mučení

Bedřich Reicin ještě jako příslušník čs. jednotky v SSSR, jeden z hlavních organizátorů perzekucí tisíců československých vojáků

I syn generála Píky Milan se stal obětí perzekuce – byl obviněn z pokusu unést otce z vězení, uvězněn, a i když byl propuštěn, musel odejít ze studií a byl mu zakázán pobyt v Praze

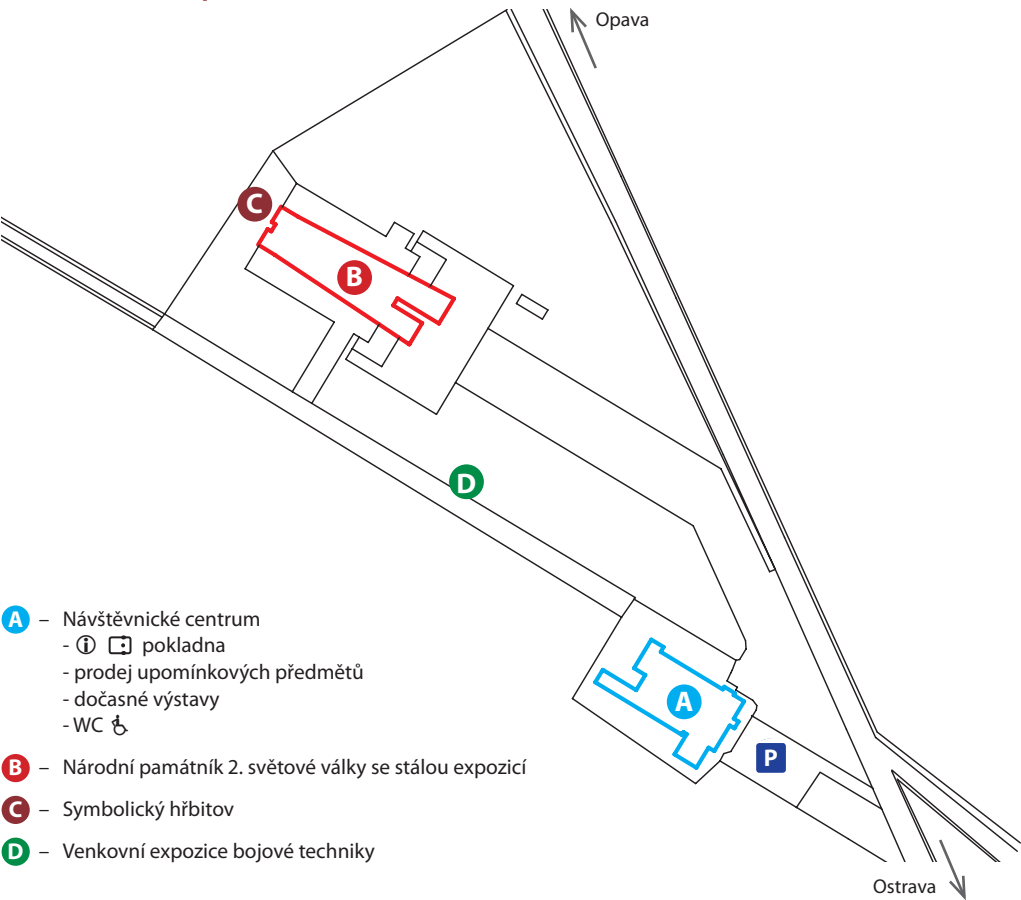
JUDr. Rastislav Váhala, statečný obhájce Heliodora Píky v obou procesech (1949 a 1968)

Venkovní areál

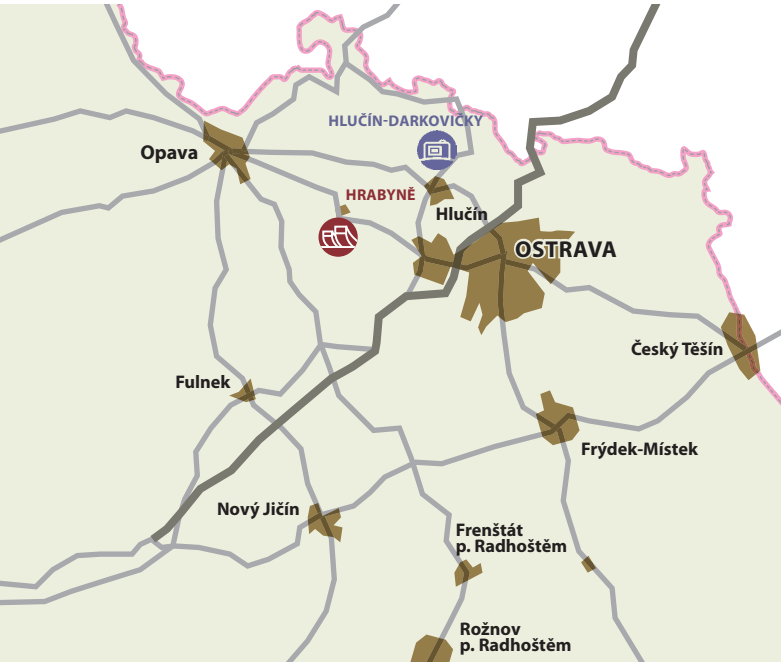
Kolem památníku se nachází symbolický hřbitov se 13 000 jmény těch, kteří zemřeli za 2. světové války. Přes 7 000 jmen patří příslušníkům 4. ukrajinského frontu, kteří padli ve zdejším regionu během osvobozovacích bojů, 5 000 jmen občanům severní Moravy a Slezska, jež padli jako účastníci domácího a zahraničního odboje nebo zemřeli v některém z koncentračních táborů. Dále je zde téměř 1 000 jmen příslušníků 1. čs. armádního sboru, kteří přišli o život během bojů na Slovensku a jižní Moravě (na pomocném směru ostravsko-opavské operace). Zapomenuto není ani 67 amerických pilotů sestřelených během anglo-amerického bombardování v letech 1944–1945, stejně jako 40 rumunských vojáků bojujících v rámci 4. ukrajinského frontu.

Před památníkem se nachází sousoší Miloše Axmana nazvané Bratrství v boji, které připomíná spojení sovětských a československých jednotek v bojích ostravsko-opavské operace. Od památníku je možné přijít k parkovišti starou lipovou alejí, která dříve vedla až k hrabýnskému zámku zničenému válkou natolik, že musel být v roce 1946 stržen).

Areál – situační mapa

Patnáct kilometrů severovýchodním směrem od Hrabyně se nachází další expoziční areál Slezského zemského muzea zaměřený na vojenskou historii – Areál čs. opevnění Hlučín-Darkovičky.

Obsah:

Úvod 3

EXPOZICE DOBA ZMARU A NADĚJE 4

 Pamětní síň 5

 Stavba pohraničního opevnění, mnichovská dohoda a okupace ČSR 6

 Czajankova kasárna a Hraničářský pluk 4 8

 Vznik československé vojenské jednotky v SSSR 10

 Od Sokolova po Duklu 12

 Karpatsko-dukelská operace 14

 Ostravsko-opavská operace 16

 Českoslovenští letci a tankisté v ostravsko-opavské operaci 18

 Osvobození Československa 20

 Protektorát Čechy a Morava – každodenní život 22

 Perzekuce, holocaust a koncentrační tábory 24

 Mauthausen 26

 Střední východ 28

 Československé pozemní vojsko na západní frontě 30

 Odboj za protektorátu 32

 Československé letecké jednotky na západní frontě 34

 Sádrová předloha Sousoší lidických dětí 36

 Perzekuce v československé armádě po únoru 1948 38

Mapa areálu 40

Navštivte i další expozice a areály Slezského zemského muzea

Arboretum Nový Dvůr
Stěbořice

Památník Petra Bezruče
Opava

Historická výstavní budova
– Müllerův dům, Opava

Areál čs. opevnění
Hlučín-Darkovičky

Srub Petra Bezruče
Ostravice

Slezské zemské muzeum je pomyslnou branou do Slezska. Jeho zájem sahá od živé i neživé přírody přes prehistorii, historii až k dějinám umění, a to především v oblasti českého Slezska, severní a severovýchodní Moravy. Slezské zemské muzeum je příspěvkovou organizací Ministerstva kultury ČR. Je nejstarším veřejným muzeem na území dnešní České republiky, jeho historie sahá do roku 1814. Zároveň je se svými 2 400 000 sbírkovými předměty třetím největším muzeem v ČR.

V současnosti spravuje šest expozičních budov a areálů: vedle Historické výstavní budovy – Müllerova domu v centru Opavy jsou to Arboretum Nový Dvůr ve Stěbořicích, Národní památník II. světové války v Hrabyni, Památník Petra Bezruče v opavské Ostrožné ulici, Areál československého opevnění Hlučín-Darkovičky

a Srub Petra Bezruče v Ostravici. V muzeu působí odborníci v oblastech mineralogie, geologie, paleontologie, botaniky, dendrologie, entomologie, zoologie, muzeologie, archeologie, etnografie, numismatiky, historie, dějin umění včetně dějin fotografie, hudby, literatury a divadla a dějin vojenství, ale také restaurátoři, muzeologové či knihovníci.

Slezské zemské muzeum ročně připraví přibližně 30 výstav, speciální pozornost je přitom věnována dějinám a přírodě Slezska a tématu 2. světové války. Muzeum je výzkumnou organizací provádějící základní i aplikovaný výzkum. Výsledky publikuje mimo jiné v recenzovaném Časopise Slezského zemského muzea, vycházejícím ve dvou řadách (řada A pro vědy přírodní, řada B pro vědy historické), a v rovněž recenzovaném časopise Slezský sborník.

Průvodce

Průvodce Národním památníkem II. světové války Slezského zemského muzea

Autorky: **Jana Horáková, Kamila Poláková**

Editace a produkce: **Simona Juračková**

Spolupráce: **Petr Adamec, Ivan Berger**

Jazykové korektury: **Jana Válková**

Autoři fotografií: **SZM – Oddělení fotodokumentace**

Grafický design: **Martin Feikus**

Tisk: **Tiskárna Knopp, s. r. o.**

SLEZSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

www.szm.cz

V nákladu 500 ks vydalo v roce 2020 Slezské zemské muzeum.